

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Α.Π.Θ.

Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΜΑΧΗΣ ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ- ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

Εισαγωγή - Πλαίσιο

Τό βιβλίο του Δανιήλ είναι ένα βιβλίο τό όποιο, όχι μόνο σήμερα, αλλά και από τά πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού βρισκόταν στό επίκεντρο έρμηνευτικών, ιστορικών και θεολογικών συγκρούσεων. Μέ θέματα του Δανιήλ, όπως ό έρχομός του Υιού του Άνθρώπου, ή αιώνια βασιλεία, οί «Άγιοι Υψίστου», ό αριθμός των έτων μέχρι τήν έλευση του άναμενόμενου Μεσσία¹ και ή άνάσταση

¹ Βλ. Ιερωνύμου, *Jerome's Commentary on Daniel*, (μτφρ. άγγλ., Gleason L. Archer), Grand Rapids, Baker Book House, 1958, σ. 15 Ιερωνύμου, «Commentariorum in Daniele Prophetam Liber Unus», *PL* 25, Paris, *J. P. Migne*, 1844-1855, σ. 619, 491b. «Επιπλέον, πέρασε από τους διάφορους βασιλιάδες μέ τί σειρά, δήλωσε τόν πραγματικό αριθμό των έτων και προανήγγειλε τά σαφέστερα σημάδια των επερχόμενων γεγονότων ενώ προμίνυσε επίσης τίν καταστροφή του Ναού τής Ιερουσαλήμ». Η Janet L. R Melnyk, *The Four Kingdoms in Daniel 2 and 7: Chapters in the History of Interpretation*, [Διδ. Διατριβή], Emory University, 2001, σ. 40, παρατηρεί ότι «ό Ίππόλυτος υποστήριξε, μέ βάση χρονολογικές εκτιμήσεις, ότι οί προβλέψεις του Δανιήλ για τόν Μεσσία ταίριαζαν άκριβώς στην εποχή που γεννήθηκε ό Ίησούς. Κανείς από τους προφήτες δέν έχει μιλήσει τόσο ξεκάθαρα για τόν Χριστό όσο αυτός ό προφήτης Δανιήλ. Ό Δανιήλ, όχι μόνο υποστήριξε ότι θά έρχόταν ό Μεσσίας, μία πρόβλεψη ή όποία είναι κοινή και στους υπόλοιπους προφήτες, αλλά επίσης έξέθεσε τίν ίδια τίν ώρα που θά έρχόταν. (Βλ. Ιερωνύμου, *Prologus in Daniele*, [έκδ. F. Glorie], Brepols, Turnhout, [CCSL, 75 A] 1964, σ. 773). (Τό ίδιο μάλιστα αναφέρει και ό Ίουδαίος ιστορικός Φλάβιος Ίώσηπος (βλ. Φλαβίου Ίώσηπου, *Antiquitates Judaicae, στό Flavii Iosephi Opera*, 2, [έκδ. B. Niese], Berlin, Weidmann, 1885, σ. 267), (βλ. Brian Croke, «The Era of Porphyry's Anti-Christian Polemic», *J. Relig. Hist.* 13 1 [1984] 1 – 14: «Τά σωζόμενα άποσπάσματα από τους προφήτες τής Παλαιάς Διαθήκης σχετίζονται όλα μέ τί ζωή και τόν άκριβή χρόνο του Χριστού. Τά πιο σημαντικά, όσον άφορά τους Χριστιανούς, ήταν τά κεφάλαια του Δανιήλ, στά όποία έφαρμόστηκε μία σειρά ύπολογισμών για τίς «έβδομώντα εβδομάδες έτων» [Δαν. 9, 24] για νά φτάσουν στη βασιλεία του Αυγούστου και τί γέννηση του Χριστού), (βλ. επίσης, Παναγιώτης

τῶν νεκρῶν, ἀσχολήθηκαν ἀρκετοὶ πατέρες καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι εἶδαν τὴν ἀπόλυτη ἐκπλήρωση ὄλων αὐτῶν στό πρόσωπο καὶ στὴν παρουσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἐπισημαίνουν ὅτι ὁ Δανιὴλ εἶναι ὁ προφήτης πού μίλησε μέ τὴ μεγαλύτερη ἀκρίβεια γιὰ τόν Χριστό καὶ ὁ μόνος πού προσέβλεψε τόν χρόνο τῆς ἔλευσης τοῦ Μεσσία². Γιὰ τόν λόγο αὐτό καὶ τό βιβλίον βρισκόταν ἀνεκαθῆν στό ἐπίκεντρο τῶν συζητήσεων πού ἀφοροῦσαν στό πρόσωπο καὶ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμον καὶ οἱ ὅποιες ἔδωσαν τό ἔναυσμα γιὰ τὴ δημιουργία διαφόρων συγκρούσεων καὶ γιὰ τὴν ἐμφάνιση ἀποκλινοῦσῶν διδασκαλιῶν, τίς ὅποιες οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κλήθηκαν νά ἐλέγξουν μέ τούς λόγους καὶ τὰ κείμενά τους.

Μία τέτοια διδασκαλία γύρω ἀπὸ τό βιβλίον τοῦ Δανιὴλ, ἦταν αὐτὴ τοῦ ἐθνικοῦ Τύριου πλατωνικοῦ φιλοσόφου Πορφύριου³, τὴν ὁποία ἀντέκρουσε κυρίως ὁ Ἰερώνυμος. Ἡ συζήτηση καὶ τὰ ἐπιχειρήματα πού ἀναπτύσσονται ἐκατέρωθεν εἶναι πολὺ ἐνδιαφέροντα καὶ ἀποτελοῦν μία ἰδιαίτερη περίπτωση πού συναντᾶται στὴν ἐρμηνευτικὴ παράδοση, καθὼς ἐντοπίζονται σέ αὐτὴ σημεῖα καὶ προσεγγίσεις πού συναντᾶ κανεὶς σέ σύγχρονες ἐρμηνευτικὲς προσπάθειες τοῦ βιβλίου.

Κ. Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, στό «Εὐσεβίου Καισαρείας Ἱστορικὰ Ἔργα», [ἐκδ. Π. Κ. Χρήστου], *ΕΠΕ* 28, Θεσσαλονίκη, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις Γρηγόριος ὁ Παλαμῆς, 1977, σ. 119. «Πράγματι εἰς τόν Δανιὴλ, ὁ λόγος, ὀρίξων σαφέστατα ἀριθμὸν μερικῶν ἐβδομάδων μέχρι τοῦ «Χριστοῦ ἄρχοντος», περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθημεν ἄλλον, προφητεύει ὅτι μετὰ τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν ἐβδομάδων τούτων θὰ ἐξαλειφθῆι τό χρισμα ἀπὸ τούς Ἰουδαίους. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται σαφῶς ὅτι ἐξεπληρώθη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

² «ἐβδομῆκοντα ἐβδομάδες συνετέθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν σου τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας καὶ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀνομίας καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίας καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν καὶ προφήτην καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἅγιον» (Δαν. 9, 24). Πρὸκειται γιὰ ἐρμηνεία, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ στὴν χριστιανικὴ παράδοση καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων - Γιὰ συνοπτικὴ καὶ ἀκριβῆ ἐκθεση τῶν ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς βλ. Ἰωάν. Γιαννακοπούλου, *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τούς Ο΄*, τ. 1-9, Θεσσαλονίκη, Ρηγόπουλος, 1986, σσ. 123-130.

³ Ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τόν Πορφύριον καὶ τόν χρόνον δράσης του, ἀναγράφονται στὴ Βυζαντινὴ Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Σουΐδα (βλ. Σουΐδα, *Suidae Lexicon*, 4, [ἐκδ. Α. Adler], *Lexicographi Graeci*, Leipzig, Teubner, 1935, λήμμα 2098: «Πορφύριος, ὁ κατὰ Χριστιανῶν γράφας· ὃς κυρίως ἐκαλεῖτο Βασίλειος· Τύριος, φιλόσοφος, μαθητὴς Ἀμελίου τοῦ Πλωτίνου μαθητοῦ, διδάσκαλος δὲ Ἰαμβλίου, γεγονός ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀθηναίου καὶ παρατείνας ἕως Διοκλητιανοῦ τοῦ βασιλέως»).

Μέθοδος Πορφύριου: Ίστορική έρμηνεία

Ὁ Πορφύριος, ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀντιπάλους τοῦ Χριστιανισμοῦ στὸν ἀρχαῖο κόσμο πού ἔγραψαν ἔργα ἀποκλειστικά ἀφιερωμένα στὸν Χριστιανισμό. Ἡ μόνη ἔνδειξη πού ἔχουμε γιὰ τὸ πότε ἀκριβῶς συνέθεσε τὸ «*Κατὰ τῶν Χριστιανῶν*» προέρχεται ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο, τὸ ἔργο γράφτηκε στὴ Σικελία, λίγο καιρὸ μετὰ τὸ 268 καὶ πρὶν ὁ Πορφύριος ἐπιστρέψει στὴ Ρώμη⁴. Τὸ ἔργο δὲν σώζεται σήμερα, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ μόνο ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα καὶ τίς παραφράσεις πού περιέχονται στὰ γραπτὰ τῶν μελετητῶν πού προσπάθησαν νὰ ἀντικρούσουν τὴν κριτικὴ του, ἰδίως αὐτῶν τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας καὶ Ἰερώνυμου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων, ὅπως ὁ Μεθόδιος, ὁ Ἀπολλινάριος καὶ ὁ Αὐγουστίνος. Ἄν καὶ δὲν γνωρίζουμε τὴν ἀκριβῆ ἔκταση τῶν γραφῶν τοῦ «*Κατὰ τῶν Χριστιανῶν*», ἐάν λάβουμε ὑπόψη τὸ πλῆθος τῶν ἀπαντήσεων πού ἔδωσαν οἱ πατέρες καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μίαν εἰκόνα, τόσο γιὰ τὴν ἔκταση τῶν λόγων τοῦ Πορφύριου, ὅσο καὶ γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων τους.

Παρ' ὅλο πού ὁ ἴδιος ὁ Πορφύριος ἦταν ἐλληνοστίς, εἶχε οἰκεία γνώση τῶν χριστιανικῶν γραφῶν, δογματῶν καὶ ἐθίμων ἐνῶ στὴν πραγματικότητα, δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ἦταν καὶ ὁ ἴδιος Χριστιανὸς σὲ κάποιο προηγούμενο στάδιο τῆς ζωῆς του. Μάλιστα, ὁ ἐντοπισμὸς ἑνὸς χριστιανικοῦ ὑπόβαθρου γιὰ τὸν Πορφύριο, θὰ μποροῦσε νὰ ἐξηγήσει τόσο τὴ μετέπειτα ἀποστροφή του γιὰ τὴ θρησκεία, ὅσο καὶ τὴν ἐκτεταμένη γνώση του γιὰ τὰ βιβλικά κείμενα καὶ τίς ἐρμηνείες⁵. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου ἀναφέρει ὅτι «ἀφοῦ ἔτυχε τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλωτίνου πέρασε πολὺ χρόνον μελετῶντας τίς ἑβραϊκὰς γραφὰς καὶ τὰ κείμενα τῶν εὐαγγελίων»⁶.

Ὁ Moffatt ὑποστήριξε ὅτι ὁ Πορφύριος ἐξέδωσε τὸ «*Κατὰ τῶν Χριστιανῶν*» παρακαίνουμένος ἀπὸ τὴν αἴσθησις ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν μέχρι ἐκεῖνη τὴ στιγμή

⁴ Brian Croke, ὁ.π., 8. (Βλ. Εὐσέβιου Καισαρείας, *The ecclesiastical history*, (μτφρ. Kirsopp Lake, J. E. L. Oulton, καὶ Hugh Jackson Lawlor), [LCL, 153], Cambridge, Mass, Harvard University Press., London, 1926, σ. 6, 19, 2).

⁵ Janet L. R Melnyk, ὁ.π., σ. 32.

⁶ Θεοδώρητος Κύρου, «Graecarum Affectionum Curatio», στο *Théodore de Cyr. Thérapeutique des Maladies Helléniques*, (ἐκδ. P. Canivet), [SC, 57], Paris: Éditions du Cerf f, 1958, σσ. 393-466, παρ. 61 «τῆς δὲ Πλωτίνου διδασκαλίας τετύχηκεν ὁ Πορφύριος. Τὸν δὲ χρόνον οὐ τὴν ἄλλως ἀδολεσχῶν ἐπεσημνάμην, ἀλλὰ δευκνύς, ὡς οὐ μόνον τὰ τῶν Ἑβραίων οὗτος, καθάπερ ὁ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἁλιέων καὶ τὰ τοῦ σκυτοτόμου παιδευθεὶς, μεμάθηκεν ἐκεῖθεν, ὡς ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ λόγου τὰ πάντα καὶ ξυνέστη καὶ διέστη καὶ τῆς προσοικουσίας τετύχηκεν ἁρμονίας»

μή ὁ πῖο τρομερός ἀντίπαλος τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, τόν ὁποῖο θεωροῦσε ὡς τή φιλοσοφία τῆς ἀληθινῆς θρησκείας γιά τήν Αὐτοκρατορία⁷. Ἀφοῦ λοιπόν εἶχε ἀντιληφθεῖ καλά τή σημασία τῆς Βίβλου γιά τόν Χριστιανισμό, ἐπιχείρησε νά ὑπονομεύσει τό κύρος καί τήν αὐθεντία τῆς. Σύμφωνα μέ τόν Ἱερώνυμο, στόχος τοῦ νεοπλατωνιστῆ φιλοσόφου ἦταν νά ἀπαξιώσει τίς προφητείες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πού εἶχαν ἐκπληρωθεῖ ἐν Χριστῷ (καί ἰδιαίτερος αὐτές τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτη Δανιὴλ). Ὁ λόγος ἦταν ὅτι ἀπό τή στιγμή πού θά μπορούσε νά ἀποδειχθεῖ ὅτι οἱ προφητείες αὐτές ἦταν *vaticinia ex eventu*, μεγάλο μέρος τῆς χριστιανικῆς ἀπολογητικῆς καί πολεμικῆς θά στεροῦνταν τῆς ἰσχύος τῆς⁸. Ἐπομένως, ὁ Πορφύριος ἀκολουθεῖ μία ἐρμηνεία, στήν ὁποία ὁ χρόνος καί ἡ ἱστορία ἀκολουθοῦν μία εὐθύδρομη πορεία, ἡ ὁποία στιγματίζεται ἀπό διάφορα γεγονότα, πού σέ καμία περίπτωση δέν ἀποτελοῦν ἐκπλήρωση κάποιας προφητείας.

Ἐπίσης, ὁ Willett ἀναφέρει γιά τόν Πορφύριο τό ἑξῆς: «Ὁ Πορφύριος στό δωδέκατο βιβλίο του κατά τῶν Χριστιανῶν, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ προφητεία τοῦ Δανιὴλ δέν γράφτηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν Δανιὴλ, ἀλλά ἀπό κάποιους πού ἔζησαν τήν ἐποχή τοῦ Ἀντίοχου Δ΄ τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἢ μετά, ὅταν ὅλα αὐτά πού προφητεύθηκαν, εἶχαν ἤδη ἐκπληρωθεῖ»⁹. Προσδιορίζει μάλιστα τόν συγγραφέα, ὡς κάποιον Ἰουδαῖο πού ἔζησε τετρακόσια χρόνια μετά τόν Δανιὴλ καί συνέγραψε τό βιβλίο γιά νά ἐνισχύσει τήν πίστη καί τό φρόνημα τῶν καταπιεσμένων ἀπό τόν Ἀντίοχο Δ΄, Ἰουδαίων. Ὡστόσο, ἀρκετοί πατέρες καί ἐκκλησιαστικοί συγγραφείς ἐξέφρασαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη ἄποψη. Ὁ Μεθόδιος Ὀλύμπου εἶχε ἀπορρίψει τήν ψευδεπίγραφη φύση τοῦ Δανιὴλ. Ἐπίσης, ὁ Εὐσέβιος, ἐπίσκοπος Καισαρείας, πολέμησε τήν θεωρία αὐτή τοῦ Πορφυρίου συντάσσοντας τρεῖς τόμους¹⁰.

⁷ James Moffatt, 'Great Attacks on Christianity: II. Porphyry, "Against Christians"', Expo. *Times* 43 (1931), σ. 73.

⁸ Arthur Ferch, 'Porphyry: An Heir to Christian Exegesis?', *ZNW* 73 1 (1982), σ. 144. (Βλ. ἐπίσης, *Janet L. R Melnyk*, ὁ.π., σ. 40 «Σαφῶς, ὁ Πορφύριος ἀναγνώρισε αὐτή τήν ἐξέχουσα θέση πού δόθηκε στό βιβλίο τοῦ Δανιὴλ στήν παλαιοχριστιανική κοινότητα, ὅταν ἐπέλεξε νά ἀφιερώσει δώδεκα ἀπό τούς δεκαπέντε τόμους τοῦ ἔργου του, «Κατά τῶν Χριστιανῶν», στή μελέτη καί τήν ἐρμηνεία του»).

⁹ Andrew Willett, *Hexapla in Danielelem*. [PB, 25], Cambridge, Cantrell Legge, 1610, σ. 2, <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A15415.0001.001/1:4?rgn=div1.view=fulltext> (Περὶ σότερες ἀναφορές στόν Πορφύριο ἀπό τόν Willett εὐρίσκονται στίς σσ. 72, 80, 214.). (Βλ. *Migne*, ὁ.π., σ. 617, 491a; *Archer*, ὁ.π., σ. 15. «Contra prophetam Danielelem duodecim librum scribit Porphyrius, nolens eum ab ipso cuius inscriptus est nomine esse compositum sed a quodam qui temporibus Antiochi, qui appellatus est Eriphanes»).

¹⁰ Βλ. Ferch, *The Apocalyptic "Son of Man" in Daniel 7*, [Ἰδ. Διατριβή], Andrews University Sev-

Υπάρχει μία σχέση εξάρτησης ανάμεσα σέ έρμηνευτικά θέματα του Δανιήλ, όπως ή μορφή του Υιού του Άνθρώπου (Δαν. 7, 13), τό μικρό κέρατο (Δαν. 7, 8· 11· 20-21· 24-25) καί οί Άγιοι Υψίστου (Δαν. 7, 18· 22· 27) καί σέ τεχνικά θέματα, όπως ή αθθεντικότητα, ό χρόνος συγγραφής καί ή προφητική άξία του βιβλίου. Όλα αυτά άλληλεπιδρούν μεταξύ τους μέ άποτέλεσμα ή μεταβολή του ενός νά μίν άρνείν άνεπηρέαστα τά υπόλοιπα. Γιά παράδειγμα, εάν υποστηρίξει κάποιος ότι ό χρόνος συγγραφής είναι πολύ μεταγενέστερος (π.χ. μακκαβαϊκή περίοδος), θά πρέπει νά άπορρίψει τήν αθθεντικότητα καί νά υποβαθμίσει τήν προφητική άξία του Βιβλίου. Άκόμη, άντιστρόφως, αν κάποιος έχει σκοπό νά επιτύχει τό δεύτερο, θά πρέπει νά υποστηρίξει τό πρώτο. Ούσιαστικά, αυτή φαίνεται νά ήταν καί ή επιδίωξη του Πορφυρίου.

Μέθοδος Ίερωνύμου: Χριστοκεντρική έρμηνεία

Ό Ίερώνυμος, ό όποίος έχει όνομαστει ως ό «πρίγκιπας των ύπομνηματιστών» του βιβλίου του Δανιήλ, άποτέλεσε άνευ προηγουμένου φαινόμενο στή γνώση των βιβλικών γλωσσών, υπήρξε άριστος γνώστης των έβραϊκών έρμηνειών καί κατείχε άσυγκριτη τεχνογνωσία στίς ποικίλες βιβλικές έξηγητικές μεθόδους¹¹.

enth-day Adventist Theological Seminary, 1979, σ. 197: «Ό Άπολλινάριος, υίός γραμματικού τής Βηρυτου καί επίσκοπος Λαοδικείας, έγραψε τριάντα βιβλία έναντίον του Πορφυρίου, εκ των όποιών τό εικοστό έκτο σχεδιάστηκε γιά νά άντεπιτεθει στό δωδέκατο του τελευταίου. (Βλ. επίσης: Hans Lietzmann, *Apollinaris von Laodicea: Texte und Untersuchungen* [άνατυπ. έκδ. του 1904], Hildesheim, Georg Olms, 1970, σ. 150, 265-267). (Επίσης, σύμφωνα μέ τόν Ferch., ό.π., σ. 197, ό Ίωάννης Χρυσόστομος [περ. 347-407 μ.Χ.], ό όποίος, μέ εξαίρεση τής τελευταίας δεκαετίας, πέρασε τί ζωή του στήν Αντιόχεια, άκολουθει μία διαφορετική έρμηνευτική παράδοση από αυτήν του Πορφυρίου, ταυτίζοντας τό τέταρτο θηρίο μέ τί Ρώμη.) Τήν ίδια ταύτιση συναντούμε επίσης στό Ταλμουδ από τόν R. Jochanan, Michael Rodkinson, *Tract Abuda Zara (Idolatry)*, ό.π., σ. 2., "As concerning it (*Dan. 7, 23*): "And will devour all the earth, and will tread it down, and grind it up." [*καί καταφάγεται πᾶσαν τήν γήν καί συμπατίσει αυτήν καί κατακόμρει*]. And R. Jochanan said: Rome is thereby meant, whose fame is respected throughout the whole world. But whence do we know that the more distinguished come first to judgment?"

¹¹ Janet L. R. Melnyk, ό.π., σ. 73. (Βλ. επίσης, J. Braverman, *Jerome's Commentary on Daniel: A Study of Comparative Jewish and Christian Interpretations of the Hebrew Bible*, [CBQMS, 7], Washington, D.C. The Catholic Biblical Association of America, 1978, σ. 10: «Ό Ίερώνυμος ολοκλήρωσε τό ύπόμνημά του γιά τόν Δανιήλ τό 407 μ.Χ., στήν άρχή των τελευταίων δεκαπέντε ετών τής ζωής του καί στήν άρχή αυτού του *Opus Prophetale* του, τό όποιο περιλαμβάνει επίσης τά σχόλια του γιά τόν Ήσαΐα [408-410], τόν Ίεζεκιήλ [410-415] καί τόν Ίερεμία [415-420]». «Τό ύπόμνημα του Ίερωνύμου στόν Δανιήλ είναι ιδιαίτερα άποκαλυπτικό τής εκπαίδευσης, τής εμπειρίας καί του πολιτισμικού περιβάλλοντός του» καί σ. 3: «Η γραφή του Ίερωνύμου δείχνει ότι αφιέρωνε τό μεγαλύτερο μέρος του χρόνου του στήν πνευματική εφαρμογή καί εικονική άνάλυση του κεμένου».)

Ὡστόσο, ἡ πιό συναρπαστική μέθοδος γιὰ αὐτόν εἶναι νά θέτει ὡς ἀρχή, κέντρο καί τέλος κάθε ἐρμηνείας τόν Χριστό. Κεντρικός ἄξονας τῆς ἐρμηνείας του εἶναι ἡ ἀναμονή τῆς ἔλευσης τῆς ἔνδοξης παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στή γῆ καί πάνω σέ αὐτόν τόν ἄξονα οἰκοδομεῖ ὁλόκληρο τό ἔργο του, τί βιβλική, γλωσσική, ἐρμηνευτική, ἱστορική καί θεολογική του γνώση. Ὁ Ἱερώνυμος κινεῖται ξεκάθαρα σέ μία θεολογική-χριστοκεντρική ἐρμηνεία. Ἡ μέθοδός του περιλαμβάνει ἐπίσης τεχνικά-ἐπιστημονικά στοιχεῖα, τά ὁποῖα ἀναδεικνύονται κυρίως μέσα ἀπό τόν σχολιασμό τοῦ πρωτοτύπου ἐβραϊκοῦ κειμένου, ὅπου φαίνεται ἡ πλήρης γνώση ὅλης τῆς βιβλιογραφίας τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τά θέματα πού εἶχαν θιχτεῖ μέχρι τίν ἐποχή τῆς σύνθεσης.

Ἐπίσης, μία βασιική ἐρμηνευτική ἀρχή πού ἀκολουθεῖ ὁ Ἱερώνυμος, σύμφωνα μέ τά λόγια τοῦ ἴδιου, εἶναι ὅτι «τό πρωταρχικό μέλημα ἑνός ἐρμηνευτῆ δέν εἶναι νά ἐπιδεῖξει τί δική του εὐγλωττία, ἀλλά νά βοηθήσει τόν ἀναγνώστη νά κατανοήσει τίν αἴσθησι τοῦ ἀρχικοῦ συγγραφέα»¹². Σκοπός τῆς ἐρμηνείας τοῦ Δανιὴλ γιὰ τόν Ἱερώνυμο, «δέν εἶναι νά ἀπαντήσουμε στίς ψευδεῖς κατηγορίες ἑνός ἀντιπάλου, ἀλλά μᾶλλον νά ἀντιμετωπίσουμε τό πραγματικό περιεχόμενο τοῦ μηνύματος τοῦ προφήτη πρὸς ὄφελος ἡμῶν πού εἴμαστε Χριστιανοί»¹³. Ἐπίσης, ὅποια ἀδιήποτε ταύτιση ἡ ἐρμηνεία γιὰ τόν Ἱερώνυμο δέν ἔχει συνέπειες μόνο στήν κατανόηση τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, ἀλλά ἔχει ἀντίκτυπο καί συνέπειες πού συνδέονται μέ θέματα ὑπαρξιακά καί σωτηριολογικά, ὅπως ἡ ζωή, ὁ θάνατος, ἡ ἀνάστασι τῶν νεκρῶν, ἡ τελική κρίσι, τό ποιός θά λάβει τίν αἰώνια ζωή καί ποιός τόν αἰώνιο θάνατο. Εἶναι φυσικό πὼς ἀπό τίς ἐρμηνευτικές καί ἱστορικές ταυτίσεις πού θά ἐπιλέξουμε θά ἐξαρτηθεῖ καί τό ποιά ἐρμηνεία θά ἀποδεχθῶμε ἢ θά ἀπορρίψουμε, ὅσον ἀφορᾷ τά πιό πάνω θέματα. Αὐτό φαίνεται μάλιστα ἔντονα στήν περίπτωση τῶν ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτων ἐρμηνειῶν τοῦ Πορφυρίου καί τοῦ Ἱερωνύμου στά κομβικά αὐτά θέματα, οἱ ὁποῖες ξεκινοῦν ἀπό τίς διαφορητικές ταυτίσεις, ἢ καί καταλήγουν σέ αὐτές, σχετικά μέ τί σημασία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καί τί σχέση τους μέ τίς προφητείες τοῦ Δανιὴλ.

¹² Ἱερωνύμου, *Epistola ad Damasum*, (ἐκδ. Philip Schaff καί Henry Wace καί μτφρ. W.H. Fremantle, G. Lewis καί W.G. Martley), [NPNF, 6], Buffalo, NY, Christian Literature Publishing Co., 1893, σ. 158.

¹³ *Migne*, ὁ.π., σ. 618, 491B; *Archer*, ὁ.π., σ. 15.

**Αύθεντικότητα τῶν προφητειῶν τοῦ Δανιὴλ:
Προαναγγελία μελλοντικῶν γεγονότων ἢ ἀφήγηση τοῦ παρελθόντος;
(«Vaticinia ex eventu»)**

Ἡ βασική θέση τοῦ Πορφυρίου ἦταν ὅτι ἡ ἀφήγηση τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ ἀποτελοῦσε ἀπλᾶ καὶ μόνο ἐξιστόρηση τετελεσμένων γεγονότων τοῦ παρελθόντος, τὰ ὁποῖα συνέβησαν τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου Δ΄ τοῦ Ἐπιφανῆ καὶ σέ καμία περίπτωση δέν περιελάμβανε προφητικές ρήσεις ἢ προαναγγελίες πού ἀφοροῦσαν τὴν ἐκπλήρωση μελλοντικῶν γεγονότων. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἱερώνυμος, ἡ θέση τοῦ Πορφυρίου ἦταν πῶς «ὀτιδίποτε ἀναφερόταν σέ γεγονότα πού συνέβησαν μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου περιεῖχε αὐθεντική ἱστορία, ἐνῶ ὀτιδίποτε μπορεῖ νά περιεῖχε εἰκασίες πέρα ἀπὸ αὐτὸ τό σημεῖο ἦταν ψευδές, δεδομένου ὅτι δέν θά μποροῦσε νά ἔχει προβλέψει τό μέλλον»¹⁴.

Ὁ Ἱερώνυμος ὁμως, γνωρίζοντας σέ βάθος τίς μεθόδους καὶ τοὺς τρόπους ἐρμηνείας τοῦ Πορφυρίου ἀντέταξε τό ἐπιχείρημα, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Πορφύριος εἶδε τὴν ἀκριβὴ ἐκπλήρωση πολλῶν γραφομένων στὸν Δανιὴλ, προσπάθησε νά ὑποσκελίσει αὐτὴ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας καταφεύγοντας σέ αὐτὴ τὴν ὑπεκφυγὴ καὶ ὑποστηρίζοντας πῶς ὅ,τι προειπώθηκε γιὰ τό τέλος τοῦ κόσμου, στὴν πραγματικότητα ἐκπληρώθηκε στὴ βασιλεία τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς¹⁵, λόγῳ ὀρισμένων ὁμοιοτήτων μέ πράγματα τὰ ὁποῖα συνέβησαν στὴν ἐποχὴ τοῦ τελευταίου. Ἀλλά, αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ ἐπίθεση μαρτυρεῖ κατὰ τὸν Ἱερώνυμο τὴν ἀκρίβεια τοῦ Δανιὴλ. Διότι τόσο ἐντυπωσιακὴ ἦταν ἡ ἀξιοπιστία ὅσων προανήγγειλε ὁ προφήτης, πού δέν θά μποροῦσαν ποτέ νά φανοῦν στοὺς ἀπιστοὺς ὡς πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀφήγηση πραγμάτων πού εἶχαν ἦδη συμβεῖ στο παρελθόν¹⁶.

**Ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου καὶ οἱ Ἅγιοι Ὑψίστου:
Συλλογικὴ ἢ ἀτομικὴ ἐρμηνεία;**

Ὁ Πορφύριος ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκφραστὲς τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς

¹⁴ Migne, ὁ.π., σ. 617, 491A Archer, ὁ.π., σ. 15.

¹⁵ Βλ. Migne, ὁ.π., σσ. 619-620, 491-492. Archer, ὁ.π., σσ. 15-16 καὶ Arthur Ferch, *The Apocalyptic "Son of Man" in Daniel 7*, σ. 201: «Ὁ Πολυχρόνιος, καὶ ἀργότερα ὁ Κοσμάς ὁ Ἰνδικοσιλεύστης, ἀναφέρθηκαν στὸ βιβλίον τῶν Μακκαβαίων καὶ σημείωσαν ἐρμηνευτικὲς παραλληλίες μεταξὺ γεγονότων πού περιγράφονται στὸν Δανιὴλ καὶ ἐκείνων πού συνέβησαν στὰ μέσα τοῦ δευτέρου αἰῶνα π.Χ.».

¹⁶ Migne, ὁ.π., σ. 620, 491C. Archer, ὁ.π., σ. 16.

έρμηνείας του Υιού του Άνθρώπου. Ούσιαστικά, η έρμηνεία αυτή θεωρεί τον Υίο του Άνθρώπου ως ένα σύμβολο των «Αγίων Υψίστου». Οί ύποστηρικτές αυτής της άποψης στηρίζονται στην αντικατάσταση του Υιού του Άνθρώπου, ο οποίος στο 7, 14 παραλαμβάνει τή βασιλεία από τον Παλαιό των Ημερών με τήν κατάσχεση τής βασιλείας από τους άγιους όταν τό κρίμα του Παλαιού των Ημερών δίδεται σέ αυτούς¹⁷. Η συλλογική έρμηνεία άκόμη άναγνωρίζει τους άγιους ως τόν καταπιεσμένο λαό του Ίσραήλ επί του Άντιόχου. Η άντιπροσωπευση όμως των αγίων από τόν Υίο του Άνθρώπου δέν άναρχει τό γεγονός ότι αυτός εΐναι άνθρωπος, αλλά μάλλον άναδεικνύει τήν αρχή του προσώπου του, ως βασιλέως των «Αγίων Υψίστου» πού άποτελούν τόν λαό του Θεού, ο όποιος δέν θά πρέπει νά περιοριστεί μόνο στους καταπιεσμένους Ίουδαίους των μακκαβαϊκών χρόνων, αλλά εΐναι δυνατό νά συμπεριλάβει όλους τους άγιους πού έζησαν καί θά ζήσουν σέ κάθε έποχή από τόν Άδάμ μέχρι των έσχάτων. Ίσως μάλιστα, οί καταπιεσμένοι Ίουδαίοι νά άποτελούν μία προτύπωση του άγιου λαού του Θεού. Ήπιπλέον, όπως τά τέσσερα θηρία, των οποίων η κυριαρχία προηγείται τής κυριαρχίας αυτού πού εΐναι όμοιος με υίο ανθρώπου, άντιπροσωπεύει, όχι μόνο τέσσερα βασίλεια, αλλά καί τέσσερεις βασιλείς (Δαν. 7, 3 – 8, 17), με τόν Ίδιο τρόπο ο Υίος του Άνθρώπου μπορεί νά θεωρηθεί ως άτομο με άντιπροσωπευτική λειτουργία¹⁸.

Γιά τόν Ίερώνυμο ήταν «προφανές» ότι αυτός πού εΐναι όμοιος με υίο ανθρώπου στο Δαν. 7, 13 έχει ίδια ύπόσταση, καί όχι οποιοδήποτε ύπόσταση, αφού

¹⁷ «έως ού ήλθεν ο παλαιός ήμερών καί τό κρίμα έδωκεν άγίοις Υψίστου, καί ο καιρός έφθασε καί τήν βασιλείαν κατέσχον οί άγιοι» [Δαν. 7,22] καί «καί η βασιλεία καί η έξουσία καί η μεγαλοσύνη των βασιλέων των ύποκάτω παντός του ουρανού έδόθη άγίοις Υψίστου» (Δαν. 7, 27).

¹⁸ Pieter De Vries, 'The Identity of Him Who Is like a Son of Man in Daniel 7:13-14', *JESOT* 6 1 (2020), σ. 15. (Βλ. J. W. Wesseliuss, 'Gedachten over de oorspronkelijke betekenis van de 'mensenzoon.' στο *Messianisme en eindtijdverwachting bij joden en christenen* [έκδ. G. C. den Hertog καί S. Schoon], Zoetermeer: Boekencentrum, 2006, σσ. 37-46). «Ο χαρακτήρας αυτού πού εΐναι ως Υίος Άνθρώπου άντιπροσωπεύει, όπως κάποιοι ύποστηρίζουν, τό καταπιεσμένο υπόλοιπο στο Ίσραήλ πού θά εξαγινιστεί από τήν καταπίεση καί πού θά λάβει δόξα καί τιμή από τόν Θεό του Ίσραήλ, τόν Ύψιστο Θεό. (Βλ. επίσης: J. A. Montgomery, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Daniel*, [ICC, 13], Edinburgh: Clark, 1927, σ. 317 κ.ε.; E. W. Heaton, *The Book of Daniel*, London: SCM, 1956, σ. 183; L. F. Hartman καί A. A. Di Lella, *The Book of Daniel*, [AB, 23], Garden City, NY: Doubleday, 1978, σσ. 218-219; André Lacocque, *The Book of Daniel*, [μτφρ. David Pellauer], Louisville: Westminster John Knox Press, 1979, σσ. 126, 146). «Ωστόσο, στο κείμενο του Δανιήλ υπάγχουν ένδειξεις πού οδηγούν σέ άλλη κατεύθυνση. Τό γεγονός ότι η αιώνια βασιλεία δίνεται στους άγιους του Ύψίστου Θεού, δέν άποκλείει τήν πιθανότητα αυτός ο λαός νά έχει βασιλιά».

εἶναι ὁ ἀνασπῆμένος Κύριος καὶ Διδάσκαλός του, γιὰ τὸν ὁποῖο λέει «nunc sub persona filii hominis introducitur, ut assumptio carnis humanae, significetur in Filio Dei»¹⁹. Ἀντίθετα, ὁ Πορφύριος εἶχε τὴν συλλογικὴ ἐρμηνεία τῆς μορφῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, ὅπως ἔκανε καὶ γιὰ τὴν πέτρα του *Δαν.* 2, 34²⁰. Σύμφωνα με τὸν Ἱερώνυμο, ὁ Πορφύριος διακηρύττει ὅτι οἱ δύο αὐτές προφητείες ἀφοροῦν τοὺς Ἰουδαίους²¹. Γιὰ αὐτὸν ἡ πέτρα πιθανῶς συμβόλιζε τὸν ἐβραϊκὸ θρίαμβο στὰ ἔσχατα. Ἡ μορφὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, ἦταν ἓνα σύμβολο τῶν «Ἁγίων Ὑψίστου» καὶ μάλιστα συμβόλιζε τοὺς Ἑβραίους τῆς μακκαβαϊκῆς περιόδου, ἐνῶ ὁ θρίαμβος του, πού ταυτίζεται με τὸν θρίαμβο τῶν «Ἁγίων Ὑψίστου», ἦταν ἡ νίκη των Μακκαβαίων ἐπὶ τοῦ Ἀντίοχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὁ ὁποῖος συμβολιζόταν με τὸ μικρὸ κέρατο τοῦ *Δαν.* 7, 8²². Ὁ Ἀφραάτης ἀπορρίπτει τὴν ταύτισή του Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου με τοὺς Ἑβραίους τῆς ἐποχῆς τῶν Μακκαβαίων λέγοντας: «Ἐχουν λάβει τὰ παιδιὰ τοῦ Ἰσραὴλ τῆ βασιλεία τοῦ Ὑψίστου; Ἡ μίπως ἔχουνε ἔλθει ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ;»²³. Ἐπίσης, ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτό ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος ἐπισημαίνει τὸ ἔξῃς γιὰ τὸ *Δαν.* 7, 13: «Ἐνῶ ἡ σημασία αὐτοῦ προεικονίστηκε στοὺς Μακκαβαίους, ἡ ὀλοκλήρωσή του τελειοποιήθηκε στὸν Κύριό μας»²⁴.

Προβάλλοντας τὴν ἴδια χριστολογικὴ ἐρμηνεία ὁ Ἱερώνυμος θέτει τὴν ἀκόλουθη ἐρώτησι: «Ἄς ἀπαντήσει (ὁ Πορφύριος) στὸ ἐρώτημα, σέ ποιὸν ἀπὸ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα θὰ μποροῦσε νὰ ἰσχύει αὐτὴ ἡ γλῶσσα, ἢ ποιοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ ἄτομο πού ἦταν τόσο δυνατὸ ὥστε νὰ σπάσει καὶ νὰ συνθλίψει τὸ μικρὸ κέρατο. Ἄν ἀπαντήσει ὅτι οἱ πρίγκιπες τοῦ Ἀντίοχου νικιήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἰούδα τον Μακκαβαῖο, τότε θὰ πρέπει νὰ ἐξηγήσει πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ὁ Ἰούδας

¹⁹ Migne, ὁ.π., σ. 670, 533B; Maurice Casey, 'Porphry and the Origin of the Book of Daniel', Oxford University Press, *J. Theol. Stud* 27 (1976), σ. 23.

²⁰ «Ἐθεώρεις ἕως οὗ ἐτίμηθη λίθος ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστρακίνοους καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος.» (*Δαν.* 2, 34)

²¹ Maurice Casey, *The Solution to the 'Son of Man' Problem*. London - New York: T&T Clark International 2009, σ. 90.

²² Maurice Casey, «Porphry and the Origin of the Book of Daniel», ὁ.π., 23.

²³ Ἀφραάτης, *Aphrahat*, (ἐκδ. I. Parisot), *PS, Pars Prima* 1 (1894).

²⁴ Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, *Commentariū in Danielum*, στὸ *Sanctus Ephraem Opera omnia quae exstant*, 2, (ἐκδ. J. S. Assemanus, P. Benedictus, καὶ S. E. Assemanus), Rome: Vatican, 1740. Παρόμοια ἐρμηνεία γιὰ τὸν Υἱὸ τοῦ Ἀνθρώπου συναντᾶται στὸν Θεόδωρο μπάρ Κονάι, *Theodoras Bar Koni, Liber Scholium*, στὸ *Scholium* 1 (ἐκδ., A. Scher), 1910, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει σχετικὰ: «Στὸ ἱστορικὸ τους πλαίσιο αὐτὰ τὰ λόγια πρέπει νὰ ἐρμηνευτοῦν γιὰ τοὺς Μακκαβαίους, ἀλλὰ ἡ βασικὴ τους ιδιότητα ἐκπληρώνεται στὸν Κύριό μας, τὸν Χριστό».

που πρόκειται να ἔρθει ἐπάνω τὰ σύννεφα τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς τοῦ Ἄνθρώπου καὶ νὰ ὀδηγηθεῖ στὸν Παλαιὸ τῶν Ἡμερῶν καὶ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι τοῦ δόθηκε ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, ὥστε ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ καὶ οἱ φυλές καὶ οἱ γλωσσικὲς ὁμάδες τὸν ὑπηρετοῦν²⁵. Μετὰ τὴν ἀναίρεση τῆς ἐρμηνείας τοῦ Πορφυρίου ὁ Ἱερώνυμος ἔρχεται νὰ δικαιολογήσει τὴν ἐκπλήρωση τοῦ ὁράματος στὸν Χριστό, χρησιμοποιώντας ἀναφορὲς ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ συγκεκριμένα τὸ χωρίο *Πράξ. 1, 11*²⁶, τὸ ὁποῖο περιγράφει τὸ γεγονός τῆς Ἀνάληψης τοῦ Κυρίου καὶ φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται πλήρως στὸ *Δαν. 7, 13-14*²⁷.

Ὁ Ἱερώνυμος ἐντοσιάζει καὶ ἀποδεικνύει ἀντιφάσεις καὶ προβληματικὰ σημεῖα στὶς θέσεις τοῦ Πορφυρίου, ὅπως π.χ. τὸ γεγονός ὅτι, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι τὸ μικρὸ κέρατο, τὸ ὁποῖο κάνει πόλεμο μὲ τοὺς ἁγίους εἶναι ὁ Ἄντιοχος ὁ Ἐπιφανής, θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ ἅγιοι εἶναι οἱ καταπιεσμένοι Ἰουδαῖοι τῆς ἐποχῆς των Μακκαβαίων καὶ τότε θὰ πρέπει νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ αἰωνιότητα τῆς βασιλείας τῶν ἁγίων²⁸, ὡς αἰωνιότητα τοῦ βασιλείου τῶν Μακκαβαίων²⁹.

Ἐπιπλέον, ἡ προφητεία δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαντλεῖται στοὺς μακκαβαϊκοὺς χρόνους, ἐφόσον ὁ λόγος τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ «βδελύγματος τῆς ἐρηνώσεως»³⁰, ἀφορᾷ κάποιον χρόνο μετὰ τὴν ἐπίγεια παρουσία του, ἡ ὁποία ἦλθε μετὰ τὸ τέλος τῆς μακκαβαϊκῆς δυναστείας.

²⁵ Migne, ὁ.π., σσ. 670-671, 533B. Archer, ὁ.π., σ. 80-81.

²⁶ «Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστίκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν».

²⁷ Migne, ὁ.π., σσ. 670-671, 533c-534a. Archer, ὁ.π., σ. 80 (Ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὸν M. Casey, *The Solution to the 'Son of Man' Problem*, ὁ.π., σ. 90, ὁ Ἱερώνυμος θεωρεῖ προφανῆ αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία).

²⁸ «καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντός τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἁγίοις Ὑψίστου, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος» (*Δαν. 7, 27*).

²⁹ Migne, ὁ.π., σ. 671, 535A. Τὸ σχόλιο τοῦ Ἱερώνυμου λέει: «Si hoc de Machabaeis intellegitur, doceat, qui ista contendit, quomodo regnum eorum perpetuum sit». «Ἐάν αὐτὸ ληφθεῖ ὡς ἀναφορὰ στοὺς Μακκαβαίους, ὁ συνήγορος αὐτῆς τῆς θέσης θὰ πρέπει νὰ ἐξηγήσει πῶς τὸ βασίλειο τῶν Μακκαβαίων ἔχει ἀέναο χαρακτῆρα.». Ἐπίσης, ἡ ἀκόλουθη ἀναφορὰ πρέπει νὰ εἶναι «στὴν βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία εἶναι αἰώνια», ἀφοῦ σαφῶς ἀπὸ τί σκοπιὰ τοῦ Ἱερώνυμου, ἡ ἐξουσία τοῦ Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου δὲν ἦταν αἰώνια. (βλ. Migne, ὁ.π., σσ. 712, 565; Archer, σ. 129).

³⁰ «Ὅταν οὖν ἴδῃτε τὸ βδελύγμα τῆς ἐρηνώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου ἐστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ - ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω» (*Ματθ. 24, 15*).

Μικρό κέρατο: Ἄντιοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής ἢ Ἀντίχριστος;

Ὁ Ἱερώνυμος εἶναι ξεκάθαρα ἐξοικειωμένος μέ τίς διάφορες ἐρμηνεῖες τοῦ Πορφυρίου, ὄχι μόνο ὡς πρός τό τρίτο καί τό τέταρτο θηρίο –τόν Ἀλέξανδρο καί τοὺς τέσσερεις διαδόχους του– ἀλλά καί μέ τόν τρόπο σύνδεσής τους μέ τά δέκα κέρατα-βασίλεις. Σύμφωνα μέ τόν Πορφυρίο, τό μικρό κέρατο, τό ὁποῖο ἐκφράζει λόγια μεγάλα³¹, εἶναι ὁ Ἀντίοχος καί τά τρία ξεριζωμένα κέρατα ἀπό τά δέκα εἶναι ὁ Πτολεμαῖος ΣΤ' μέ τό ἐπώνυμο «Φιλομήτωρ», ὁ Πτολεμαῖος Ζ' ὁ «Εὐεργέτης» καί ὁ Ἀρταξίας Α' ὁ βασιλιάς τῆς Ἀρμενίας³². Ὁ σκοπός αὐτῆς τῆς τοποθέτησης εἶναι νά ἀποδειχθεῖ ὅτι δέν περιέχεται καμία προφητεία στό βιβλίο καί ὅτι δέν ἀναμένεται καμία ἐκπλήρωση τῶν γραφῶν τοῦ Δανιὴλ, ἀφοῦ αὐτές θά πρέπει νά θεωρηθοῦν ὡς «*ex eventu*».

Ὁ Ἱερώνυμος ὑποδεικνύει τό προβληματικό τῆς θέσης τοῦ Πορφυρίου γιά τό μικρό κέρατο, ἀρχίζοντας ὄχι εὐθέως ἀπό τὴν ἐρμηνεία του ὡς Ἀντιόχου, ἀλλά ἀπό αὐτὴν τῶν τριῶν ξεριζωμένων κεράτων, ὡς τριῶν βασιλέων, τὴν ὁποία καί ἀνατρέπει στή συνέχεια χρησιμοποιώντας τό ἐπιχείρημα ὅτι δύο ἀπό τοὺς βασιλεῖς τῆς ἐρμηνείας τοῦ Πορφυρίου πέθαναν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου³³. Σέ αὐτό ὅμως τό ἐπιχείρημα ἐπισυνάπτει καί ἓνα δεύτερο, ἐπισημαίνοντας ὅτι «οἱ ἀναφορές πού γράφτηκαν ξεκάθαρα σχετικὰ μέ τόν Ἀντίχριστο, ἔχουν μεταθεθεῖ ἀπὸ τόν Πορφυρίο στὸν Ἀντιόχο καί στὰ τριάντα χρόνια, κατὰ τά ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Ναός ἐρήμωσε». «Ἀλλά, διαβάζουμε στὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων –καθὼς καί ὁ Ἰώσηπος συμφωνεῖ ἐπίσης μέ τὴν ἴδια ἄποψη– ὅτι ὁ Ναός στὴν Ἱερουσαλὴμ βρισκόταν βεβηλωμένος γιά τρία χρόνια, ὑπὸ τὸν Ἀντιόχο Ἐπιφανῆ καί ἓνα εἶδωλο τοῦ Δία στεκόταν ἐντὸς του»³⁴.

Βεβαίως, ὁ Ἱερώνυμος σέ καμία περίπτωση δέν παραβλέπει ἢ ἀπορρίπτει τὴ

³¹ «καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοὶ ὡσεὶ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα» (Δαν. 7, 8).

³² Janet L. R Melnyk, ὁ.π., σ. 66.

³³ Janet L. R Melnyk, ὁ.π., σ. 66. (βλ. ἐπίσης Migne, ὁ.π., σ. 531; Archer, ὁ.π., σ. 77: «Οἱ δύο πρῶτοι ἀπὸ τοὺς βασιλιάδες πέθαναν πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Ἀντιόχου. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἀρταξία, ἀσφαλῶς, γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ἀντιόχος ὄντως διεξήγαγε πόλεμο, ἀλλὰ ἐπίσης γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ἀρταξίας παρέμεινε στὴν κατοχὴ τῆς ἀρχικῆς βασιλικῆς ἐξουσίας του. Θά πρέπει ἐπομένως νά συμφωνήσουμε μέ τὴν παραδοσιακὴ ἐρμηνεία ὅλων τῶν ὑπομνηματιστῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας».

³⁴ Migne, ὁ.π., σ. 728, 578b-578c; Archer, ὁ.π., σ. 149. (βλ. ἐπίσης Φλαβίου Ἰώσηπου, *Antiquitates Judaicae*, ὁ.π., Ἐνδέκατο Βιβλίο, Δέκατο Κεφάλαιο).

σύνδεση του κειμένου του Δανιήλ με τον Άντιοχο και με τὰ ὅσα συνέβησαν κατὰ τὴν μακκαβαϊκὴ περίοδο. Ὡστόσο, κάνει ἕνα ἀκόμη ἕνα τολμηρὸ βήμα, ἴσως τὸ σημαντικότερο γι' αὐτόν, στὴν ἐρμηνεία τῶν συγκεκριμένων γεγονότων. Τὸ βήμα αὐτὸ εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τῆς θέσης πὼς μία προφητεία μπορεῖ ὡς τύπος νὰ βρῆται καὶ ἐκπληρώνεται καὶ ἐκτελεσθεῖται πρὸς τὸν ἄλλον ἢ περισσότερες φορές καὶ κάθε φορά νὰ ἐκπληρώνεται μετὰ τελειότερο τρόπο³⁵. Ὑποστηρίζει λοιπὸν, πὼς ἂν ἡ πρώτη ταύτιση τοῦ Ἀντιόχου μετὰ τὸ μικρὸ κέρατο εἶναι ἀκριβής, τότε ὑπάρχει μία δευτέρη μετὰ τὸν Ἀντίχριστο, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πιὸ ἀκριβὴς καὶ σημαντικὴ ἀπὸ τὴν δύο³⁶.

Ἐπίλογος

Καταληκτικὰ, ἀπὸ ὅλα ὅσα ἔχουν σημειωθεῖ στὴν παρούσα ἐργασία, φαίνεται πὼς ὁ Ἱερώνυμος εἶναι βέβαιος, ὅτι τὸ κείμενο ἀναφέρεται στὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ τὸ τέλος καὶ ἡ ἐκπλήρωση τῶν λόγων, τόσο τοῦ Δανιήλ, ὅσο καὶ ὄλων τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Στὴ σκέψη τοῦ Ἱερώνυμου, ὁ χρόνος συγγραφῆς, ἡ δομὴ, ἡ ἀθνητικότητα, ὁ σκοπὸς καὶ ἡ προφητικὴ ἀξία τοῦ βιβλίου συνδέονται ἀρμονικὰ, τόσο μετὰξὺ τους, ὅσο καὶ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐπιμέρους θεμάτων, ὅπως ὁ «Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου», οἱ «Ἅγιοι Ὑψίστου», τὰ «τέσσαρα θηρία», τὰ «δέκα κέρατα» καὶ τὸ «μικρὸ κέρατο». Γιὰ τὸν Ἱερώνυμο, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους πατέρες, εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ὁ Χριστὸς πρόκειται νὰ ἐπιστρέψει γιὰ νὰ λάβει τὴν αἰώνια βασιλεία καὶ νὰ ὑπηρετεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ἔθνη, τὴν φυλὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἐκπληρώνοντας ἐπὶ ἀκριβῶς τὴν προφητεῖαν τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὴν ἔλευση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὅσα περιλαμβάνει ἡ χριστιανικὴ παράδοση γιὰ τὸ προαιώνιο σχέδιο τοῦ Θεοῦ.

³⁵ Βλ. *Migne*, ὁ.π., σσ. 711-12, 565b – D καὶ *Archer*, ὁ.π., σσ. 129-130, ὅπου ὁ Ἱερώνυμος συνεχίζει τὴν ἐξήγησίν του γιὰ τὴ φύση τῆς Γραφῆς ὡς «τύπου» μετὰ ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν *Ψαλμὸ 72* [71, Ο'], ὁ ὁποῖος «ἀναφέρεται στὸν Σολομῶνα ἐν μέρει, ἀλλὰ εἶναι “πιὸ τέλεια ἐκπληρωμένος” στὸν Χριστό».

³⁶ *Janet L. R Melnyk*, ὁ.π., σ. 69. (Βλ. *Migne*, ὁ.π., σ. 712, 665d-666a *Archer*, ὁ.π., σσ. 129-130: «Ἐπειδὴ μάλιστα πολλὰ ἀπὸ τὴν λεπτομέρειαν πού ἀναφέρονται, εἶναι κατάλληλα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀντιόχου, θὰ πρέπει αὐτὸς νὰ θεωρηθεῖ σύμφωνα μετὰ τὸν Ἱερώνυμο τύπος τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ ὅσα τοῦ συνέβησαν νὰ ἐκπληρωθοῦν πλήρως στὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀντιχρίστου. (Βλ. ἐπίσης τὴν ἴδια ἐρμηνείαν στὸν Εὐσέβιο, *Demonstratio Evangelica*, [ἐκδ. I. A. Heikel], στὸ *Eusebius Werke, Band 6: Die Demonstratio Evangelica*, [ἐκδ. I. A. Heikel], [GCS, 23] Leipzig, Hinrichs, 1913, σσ. 1-492).